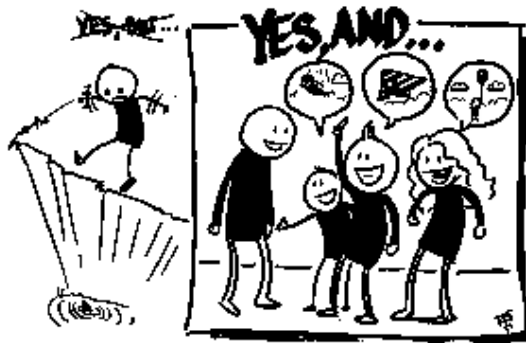

Programmabeschrijving

IMPRO BATTLE

Training voor mbo-entrestudenten

Bram Martens
April 2021
Versie 1.0

Colofon

Dit is een uitgave van Stichting ImproBattle in het kader van de LKCA-werkplaats *Weten wat werkt in jouw praktijk*.

De volgende organisaties werkten aan deze publicatie mee:

Stichting ImproBattle

www.ImproBattle.nl

LKCA, Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst

www.lkca.nl

Auteur

Bram Martens, ImproBattle

Met medewerking van: Maartje van Amersfoort, Marijn Vissers, Evamei Segond von Banchet, Kor Hoebe, Henk van der Steen, Yarell van der Plas.

Eindredactie

Meer informatie?

bram@ImproBattle.nl

06 134 23 944

Overname van informatie uit deze publicatie is toegestaan onder voorwaarde van bronvermelding.

© ImproBattle 2021 – versie 1.0

Voorwoord

In 2015 startte ImproBattle met het geven van workshops binnen de entreeopleidingen van het Da Vinci College in Dordrecht. De school was op zoek naar een activerende werkvorm om de sociale vaardigheden van de leerlingen te versterken. Met de kennis en kunde van ImproBattle is in de praktijk een succesvol programma ontwikkeld dat aan het begin van de opleiding wordt aangeboden aan de nieuwe studenten en hun studieloopbaanbegeleider.

In het kader van het LKCA-programma Weten Wat Werkt in jouw Praktijk, waarbij succesvolle culturele projecten die in de sociale sector worden aangeboden, gezamenlijk onderzochten wat de werkzame factoren van hun programma's zijn, heeft Stichting ImproBattle een interventiebeschrijving gemaakt. Het bewustwordingsproces dat hiermee samenhangt, heeft weer tot een professionaliseringsslag geleid en een nieuwe inzichten gegeven over het programma binnen entreeopleidingen.

Met enige trots op de inzet van de ImproBattle-trainers die gezamenlijk het programma hebben vormgegeven en de jarenlange goede samenwerking met het Da Vinci College in Dordrecht delen wij onze bevindingen met u.

Dit programma heeft in de eerste plaats jonge studenten geholpen om hun kwaliteiten te ontdekken en ontwikkelen en zich voor te bereiden op hun stage. In de tweede plaats heeft het programma waardevolle informatie opgeleverd voor de studieloopbaanbegeleider om de studenten verder te begeleiden. Tot slot heeft het programma veel spelplezier opgeleverd. Want als je plezier hebt, heb je een grotere motivatie om te leren. Wij hopen met het beschrijven van dit programma dat wij een beetje van dit plezier kunnen delen met de rest van het land.

Bram Martens

Trainer en zakelijk leider stichting Improbattle

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Inhoudsopgave	4
1. Inleiding	5
1.1 Preventieve aanpak om voortijdig schoolverlaten te verminderen	5
1.2 Over deze programmabeschrijving	5
2. ImproBattle in vogelvlucht	6
2.1 Wat is ImproBattle voor entree-opleidingen?	6
2.2 Doelgroep: entrestudenten aan het begin van hun opleiding	6
2.3 Doelen van de ImproBattle training	6
2.3.1 Hoofddoel	6
2.3.2 Subdoelen	7
3. De aanpak	8
3.1 De aanpak in concrete fasen	8
3.2 De uitvoerders	10
3.2.1 De rol en kenmerken van de trainer	10
3.2.2 De rol van de studieloopbaanbegeleider	11
3.3 Randvoorwaarden voor de training	11
3.3.1 Workshopruimte	11
3.3.2 Leerlingenlijst	12
3.3.3 Betrokkenheid school	12
4. ImproBattle als onderdeel van preventieve aanpak bij het terugdringen van schooluitval	13
4.1 Preventieve aanpak en beschermende factoren	13
4.1.1 Groepsbinding als beschermende factor	13
4.1.2 Zelfvertrouwen als beschermende factor	13
4.1.3 Verbetering sociale competentie en zelfcontrole als beschermende factor	14
4.2 De training	14
4.2.1 Improvisatietheater als middel	14
4.2.2 Coaching vanuit het competentiemodel	15
5. Praktijkervaring	16
Studieloopbaanbegeleider 1	16
Studieloopbaanbegeleider 2	16
Studieloopbaanbegeleider 3	16
Studieloopbaanbegeleider 4	17
Studieloopbaanbegeleider 5	17
Ten slotte	18
Literatuurlijst	19

1. Inleiding

Deze programmabeschrijving beschrijft de training ImproBattle voor entreestudenten. Verbinding, sociale vaardigheden en het vergroten van zelfvertrouwen staan centraal in het 8-weken-durende programma waarbij studenten in klassenverband een wekelijkse ImproBattle workshop van 1 uur volgen. De training is gekoppeld aan de stageperiode waarvoor de studenten staan, zodat de relevantie van de oefeningen voor de studenten duidelijk is.

1.1 Preventieve aanpak om voortijdig schoolverlaten te verminderen

Het hoofddoel van het programma ImproBattle voor mbo-entreeopleidingen is het verminderen van schooluitval door te werken aan de beschermende factoren sociale vaardigheden, zelfvertrouwen en groepsbinding. Dit is een preventieve aanpak waarbij de beschermende factoren om naar school te blijven gaan worden versterkt. In het schooljaar 2018-2019 viel iets minder dan 23% van deze toch al kwetsbare doelgroep uit.¹ Deze jongeren dreigen hun schoolcarrière te eindigen zonder startkwalificatie (minimaal een mbo 2 diploma), met alle persoonlijke en maatschappelijke gevolgen van dien: hogere kans op werkloosheid, een lager inkomen en minder ontwikkelkansen, een lager gevoel van eigenwaarde, een slechtere gezondheid en een verhoogde kans op criminaliteit.²

Het programma ImproBattle wordt ingezet in een groter geheel van preventieve interventies voor het terugdringen van vroegtijdig schoolverlaten. Het Nederlands Jeugdinstituut adviseert in te zetten op een preventieve aanpak omdat het Ter voorkoming van schooluitval moet je rekening houden met risicofactoren en beschermende factoren in het kind, in de thuissituatie, in de vriendengroep, op school en in de samenleving. Belangrijk is dat ouders, school en andere professionals (zoals een leerplichtambtenaar) samenwerken om negatieve invloeden van vrienden te voorkomen.

De training richt zich op:

- het creëren van een emotioneel waardevolle band tussen studenten onderling en hun studieloopbaanbegeleider;
- het versterken van de algemene sociale vaardigheden van de student;
- en het vergroten van het geloof in eigen kunnen van de student.

Hoewel de methodiek van ImproBattle gebaseerd is op principes uit het improvisatietheater, is dit expliciet geen training waarbij studenten theatervaardigheden trainen. De training is vooral gericht op de onderliggende principes van improvisatie: verbinding, flexibiliteit en zelfvertrouwen. De regels van het improvisatiespel zijn de normen en waarden binnen de maatschappij.³ In het improvisatiespel kunnen studenten experimenteren met ander sociaal gedrag en ervaren ze direct de effecten daarvan op zichzelf en een ander.

1.2 Over deze programmabeschrijving

Deze programmabeschrijving is bedoeld voor entreescholen en praktijkscholen die zich aan het oriënteren zijn of aan het onderzoeken zijn of ze een programma van ImproBattle willen inzetten op hun school. Ook is deze beschrijving interessant voor professionals die met dit programma (gaan) werken en meer inzicht willen in de doelstellingen en opbouw zoals de studieloopbaanbegeleiders en locatiedirecties.

Het programma schrijft expliciet niet voor wat er precies van minuut tot minuut moet gebeuren, maar is vooral richtinggevend. De trainers en studieloopbaanbegeleiders bepalen in onderling overleg de precieze invulling; het beschreven programma is daarbij hun wegwijzer. Het niveau en de samenstelling van de klassen en de omstandigheden waaronder het programma wordt uitgevoerd, zijn zo verschillend dat een vaste beschrijving niet zinvol is. Het doel van dit programmabeschrijving is dat de uitvoerders voldoende informatie hebben om het programma succesvol in te zetten.

---

1 (Onderwijs in Cijfers, 2020)

2 (Stegg & Ebbing, 2016)

3 (Noorda en co, 2014)

2. ImproBattle in vogelvlucht

2.1 Wat is ImproBattle voor entree-opleidingen?

De ImproBattle training voor studenten van mbo-entreeopleidingen is een groepstraining van 8 wekelijkse workshops van 1 uur die in klassenverband door een gastdocent van ImproBattle aan het begin van het eerste leerjaar op school plaatsvindt.

In 2015 startte Stichting ImproBattle een succesvolle pilot waarbij improvisatietheaterworkshops werden aangeboden bij de entree-opleidingen van het ROC Da Vinci College in Dordrecht. De school zocht naar een interventie om de sfeer en binding binnen groepen te versterken via informeel leren om zo de kans op schooluitval te verminderen.

Het programma is gebaseerd op oefeningen uit het improvisatietheater en is een mix van kennismakingoefeningen, improvisatietheater en presentatieoefeningen waarbij de verbale en non-verbale sociale vaardigheden worden versterkt en het zelfvertrouwen toeneemt. De studenten werken gezamenlijk op een speelse manier aan belangrijke persoonlijke en sociale vaardigheden: solliciteren, samenwerken, meedoen, positieve omgangsvormen, een veilig gevoel creëren voor elkaar, elkaar stimuleren, initiatief nemen, omgaan met falen en verliezen, zelfvertrouwen en presenteren. Uitgangspunt in de training is dat wordt gefocust op waar de kracht van iemand zit en niet op iemands tekortkomingen.

In de praktijk blijkt dat het motiverend werkt om de workshops te koppelen aan de stageperiode. De relevantie van de oefeningen wordt voor de studenten duidelijker en het programma krijgt daardoor voor de studenten een heldere lijn. Hoe concreter de koppeling aan de stagepraktijk is, hoe gemotiveerder studenten zijn.

De studieloopbaanbegeleider (of mentor) is gedurende de workshops aanwezig. Soms in een actieve rol als deelnemer en soms meer op de achtergrond waarbij het gedrag van de studenten wordt geobserveerd. Deze observaties gebruikt de studieloopbaanbegeleider bij de individuele begeleiding van studenten en er wordt naar gerefereerd in andere lessen. De studieloopbaanbegeleider helpt bij het creëren van een open en veilige sfeer door zelf actief bij te dragen. De studieloopbaanbegeleider legt samen met de trainer van ImproBattle een link tussen de werkvormen en de praktijk.

De workshops onderscheiden zich van het reguliere curriculum door de combinatie van activerende werkvormen en nagesprekken waarbij veel ruimte is voor de eigen inbreng van de studenten. In de les wordt een veilige sfeer gecreëerd waar veel ruimte is voor persoonlijke verhalen. Studenten kunnen op een gecontroleerde manier stoom afblazen en maken plezier met elkaar.

2.2 Doelgroep: entreestudenten aan het begin van hun opleiding

De training is bedoeld voor studenten voor alle uitstroomprofielen van het entreeonderwijs (zowel BOL als BBL) die in hun eerste leerjaar zitten en een stage (gaan) volgen.

De groep entreestudenten bestaat voor een belangrijk deel (97%) uit kwetsbare jongeren. Deze jongeren hebben problemen op meerdere leefgebieden (leerachterstand, zelfoverschatting, zelfonderschatting, gedragsstoornissen, psychische problematiek, schulden, huisvesting, problematisch gezin, jonge moeder, taalachterstand). De kans op schooluitval is daarom groot.

Er wordt rekening gehouden met de grote diversiteit van de samenstelling binnen klassen, zoals leeftijd, sekse en (culturele) achtergrond. De leerlingen stromen in vanuit diverse richtingen zoals middelbare scholen (zonder dat leerlingen een diploma hebben behaald), het praktijkonderwijs, internationale schakelklassen of van het voortgezet speciaal onderwijs. De verschillen in het cognitieve, sociaal-emotionele en taalniveau, maar ook de verschillen in schoolvaardigheden, van de studenten kunnen behoorlijk groot zijn.

2.3 Doelen van de ImproBattle training

2.3.1 Hoofddoel

Het hoofddoel van het programma ImproBattle voor mbo-entreeopleidingen is het verminderen van schooluitval door te werken aan de beschermende factoren sociale vaardigheden, zelfvertrouwen en groepsbinding. Door te werken aan het sociale fundament verminderen bepaalde risicofactoren, zoals geen vrienden op school hebben, externaliserende probleemgedrag, pesten, onveilige leeromgeving en culturele verschillen op school.

Om het hoofddoel te realiseren wordt ingezet op de volgende subdoelen:

2.3.2 Subdoelen

1. **Vergroten van cohesie en verbeteren sfeer binnen een klas**

Er is veel ruimte om elkaar op diverse manieren te leren kennen en te verbinden met elkaar. De studenten komen meer van elkaar te weten waardoor ze zich meer kunnen verplaatsen in een ander, elkaar gaan helpen en met elkaar kunnen lachen. Ze kunnen meer zichzelf zijn. Het doel is om met de studenten een plezierige leerplek te creëren waar ze zich veilig voelen, iedereen zich gezien en gehoord voelt én er openlijk kan worden gesproken over zaken die er binnen de groep spelen. Want alleen in een veilige omgeving kan je tot leren komen.

2. **Versterken van sociale vaardigheden**

Studenten versterken hun sociale vaardigheden door de improvisatieoefeningen: vragen stellen aan een ander, een praatje maken, complimenten geven en ontvangen, positief samenwerken, emoties herkennen en durven uiten, conflicthantering en presenteren. Dit oefenen de studenten in een veilige context waarna ze het gedrag ook buiten de lessen kunnen laten zien.

3. **Vergroten van het zelfvertrouwen**

Er wordt in de workshops gefocust op de kracht van de deelnemers. Hierdoor worden studenten op een veilige en speelse manier uitgedaagd om meer van zichzelf te laten zien, zonder dat daar vervelende consequenties aan kunnen zitten. Hierdoor durven met name de stillere en meer verlegen studenten aan het eind meer initiatief te nemen en op de voorgrond te treden.

4. **Leren over Nederlandse omgangsvormen**

Studenten ontdekken wat de Nederlandse omgangsvormen zijn, zoals lichaamstaal, taalgebruik en omgaan met verschillen in status. Ze experimenteren met verschillende omgangsvormen en ontdekken wat wel of niet bij hun past.

5. **Op een gereguleerde manier stoom afblazen**

De actieve lessen zitten vol oefeningen waar competitie, beweging en plezier een belangrijke rol in spelen. Hierdoor kunnen studenten hun energie kwijt en krijgen ze ruimte om even gek te doen. Ze reguleren hun emoties en stress op deze manier. Dit is nodig om op andere momenten op school geconcentreerd aan de slag te kunnen.

6. **Indirect: bespreekbaar maken van problemen in een groep**

Door een open sfeer te creëren waarbij ieder zich veilig voelt, worden problemen en persoonlijke verhalen snel gedeeld. Waar lopen de studenten en studieloopbaanbegeleider in het dagelijks leven tegenaan? Er is veel ruimte om (actuele) onderwerpen bespreek te maken.

7. **Indirect: input voor coaching door studieloopbaanbegeleider**

Een studieloopbaanbegeleider heeft tijdens de workshops ImproBattle de rol van participierend observator. Studieloopbaanbegeleiders observeren het positieve of negatieve gedrag van de leerlingen in een minder formele situatie. Dit helpt hen bij de verdere coaching van de studenten, ook als de workshops afgelopen zijn.

3. De aanpak

3.1 De aanpak in concrete fasen

Hoewel een beschreven programma bij voorkeur zo concreet en gedetailleerd mogelijk is, pleiten wij voor een open beschrijving. We werken op maat. Geen enkele klas is exact hetzelfde, bovendien zijn de omstandigheden binnen de school van invloed op de uitvoeringsmogelijkheden. Een vaste beschrijving is daarom niet zinvol. Het doel van dit programmabeschrjving is dat de scholen voldoende informatie hebben om het programma succesvol in te zetten binnen hun eigen context.

Daarmee is er behoefte aan een interventie die flexibel is in te vullen, afhankelijk van de kenmerken van de klas en de actuele situatie. Het is dus een beschrijving die niet voorschrijft, maar richting geeft. De trainers en studieloopbaanbegeleiders kunnen zelf de invulling bepalen, afhankelijk van de actualiteit, de sfeer, het niveau of de samenstelling van de doelgroep.

De aanpak bestaat uit vier fasen:

- A. De kennismakingsworkshop met studieloopbaanbegeleiders en onderwijzend personeel
- B. De ImproBattle training aan entreestudenten
- C. De afsluiting en uitreiking van het bewijs van deelname
- D. Indien mogelijk: doorstroom naar ImproBattle kerngroep

Fase A - De kennismakingsworkshop met studieloopbaanbegeleiders en onderwijzend personeel

Het is raadzaam om het docententeam kennis te laten maken met het programma, voordat de workshops beginnen. Daarom kan de ImproBattletrainer een docentenworkshop verzorgen waarin de docenten zelf de aanpak ervaren en worden geïnformeerd over de aanpak. In de praktijk is gebleken dat een dergelijke docentenworkshop motiverend werkt voor zowel het team als daarna voor de studenten.

In deze workshop:

- Maken docenten en eventueel ander onderwijzend personeel kennis met de trainer en het programma door het zelf te ervaren als deelnemer.
- stemmen we af hoe de overdracht tussen trainers en studieloopbaanbegeleiders verloopt;
- bespreken studieloopbaanbegeleiders hoe ze ook buiten de ImproBattle workshops de ImproBattle-aanpak kunnen gebruiken;
- stemmen we af welke afspraken er binnen het ImproBattle programma zijn (denk aan te laat komen, onacceptabel gedrag) en we met het overtreden van regels omgaan;
- bespreken we welke rol studieloopbaanbegeleiders hebben tijdens de workshops.

Fase B - De training en thema's

Wekelijks volgen de studenten met hun studieloopbaanbegeleider een groepstraining ImproBattle van 1 lesuur. De workshops vinden plaats in een groot klaslokaal waarbij bij voorkeur geen inkijk vanaf de gang of van buiten is, om zo een zo veilig mogelijke leeromgeving te creëren (zie ook hoofdstuk 3.3).

Iedere workshop heeft een aantal vaste elementen. Deze elementen bieden de trainers, studieloopbaanbegeleiders en de deelnemers houvast:

- **Overdracht met studieloopbaanbegeleider.** Voorafgaand aan de workshop hebben trainer en studieloopbaanbegeleider kort een overdracht. Zijn er gedurende de week gebeurtenissen geweest die de sfeer in de groep hebben bepaald, dan moet de trainer hiervan op de hoogte zijn. Ook is het waardevolle informatie als de groep groter of kleiner is dan gebruikelijk.
- **Opbouwen.** De trainer is 5 tot 10 minuten voor aanvang in het klaslokaal. Alle tafels gaan aan de kant en de stoelen worden in een cirkel geplaatst. Workshopmaterialen die eventueel nodig zijn worden klaargelegd.
- **Gastheer.** De trainer ontvangt iedere leerling bij binnenkomst, maakt kort contact met de leerling en peilt met welk gevoel de student binnenkomt. De trainer zet een open en ontspannen sfeer neer door gesprekjes met de studenten die binnenkomen te voeren.

- **Namenlijst.** Via foto's op de namenlijst de presentie langs gaan. De trainer leert de namen en iedere leerling wordt gezien. Er kan eventueel kort worden gerefereerd aan iets uit de vorige les.
- **Kennismaking.** Iedere workshop start met één of meerdere kennismakingsoefening of teamopdrachten. Hiermee wordt contact en samenwerking gestimuleerd en worden 'vaste klikjes' doorbroken. Ook krijgt de trainer op deze manier informatie over de groepsdynamiek. In de oefeningen wordt al een koppeling gemaakt naar het thema van de les.
- **Thematische oefeningen.** In de kern van de workshop wordt het thema van de workshop verder uitgediept. We bespreken de oefeningen via de Improbattle-methode na om het geleerde uit de oefeningen expliciet te maken. Daarmee benadrukken we de relevantie van de oefening en koppelen we het met de praktijk. Koppeling tussen oefening en het thema te benadrukken' Studenten worden na de oefeningen gestimuleerd mee te denken wat de oefeningen met het thema te maken hebben.
De werkvormen hebben verschillende functies binnen de training. Er is een sociale functie waarbij het vooral belangrijk is dat deelnemers met elkaar verbinden en zinvolle sociale interacties met elkaar hebben. Dit heeft vooral een groepsvormend effect. Ook is er een creatieve functie waarbij deelnemers hun ideeën leren vormgeven en verwoorden. Ze leren hun mening te uiten en werken bovendien aan hun vermogen om zelf beslissingen te nemen. Ook train je het zelfdenkend vermogen. Daarnaast is er een trainingsfunctie waarbij nieuwe situaties meerdere keren kunnen worden geoefend waarbij geëxperimenteerd wordt met verschillend gedrag en het effect daarvan. Deelnemers leren door de oefeningen over de werkelijkheid, leren nieuwe begrippen en woorden, waardoor ze zich beter kunnen uitdrukken indien ze taalvaardigheden missen. Tot slot hebben de oefeningen een persoonsvormende functie waarbij persoonsvormende kenmerken worden ontdekt en ontdekt de deelnemer meer over zijn eigen identiteit en die van anderen.
- **Terugkijken.** Elke workshop eindigt met een terugblik: waaraan hebben we gewerkt, hebben we ons doel behaald, waarom wel of niet? Ook wordt er kort vooruitgeblikt naar de volgende workshop(s).
- **Nagesprek met studieloopbaanbegeleider.** Als de studenten weg zijn evalueren de trainer en studieloopbaanbegeleider de workshop: wat is hun in positieve en negatieve zin opgevallen, waar zit de kracht, wat is er de volgende bijeenkomst nodig? Verder bespreken studieloopbaanbegeleider en trainer waar de studieloopbaanbegeleider gedurende de week verder op kan of wil gaan.

De training bestaat uit minstens 8 workshops van ieder 1 uur. Eventueel kan de workshopcyclus worden uitgebreid.

Les 1: Kennismaking

In de eerste workshop maken de studenten uitgebreid kennis met elkaar. Na een voorstelronde worden enkele energieke kennismakingsoefeningen gedaan. De studenten leren dat er beroepsvaardigheden en sociale vaardigheden zijn die beide nodig zijn om goed te functioneren op werk en stage. Deze ImproBattle lessen helpen je met het verbeteren van je sociale vaardigheden.

Les 2: Elkaar interviewen en presenteren

In de tweede workshop is wederom veel ruimte om verder kennis te maken met elkaar. De studenten doen enkele oefeningen waarbij ze zichzelf en de anderen presenteren. Ze leren wat een open en gesloten presentatiehouding is en leren hoe ze elkaar feedback kunnen geven via het tops-en-tips-systeem

Les 3: Positief samenwerken volgens 'ja én'

Bij improviseren (en samenwerking) is een belangrijk principe 'ja, én': iemand doet een aanbod en iemand anders vult dat aanbod aan. Er wordt in deze workshop een parallel getrokken met samenwerken in een groep. Wat zijn afspraken die daarbij helpen?

Les 3: Emoties

Bij deze workshop spelen de studenten scènes met als thema emotie. Ze passen het samenwerken toe door gezamenlijk een verhaal te improviseren in een emotietaxi. Daarbij moeten ze elkaars emoties overnemen. Deze les zorgt voor de nodige hilariteit, maar leert studenten ook dat een emotie een belangrijke invloed heeft op de sfeer. Emoties erkennen, herkennen en uiten is onderdeel van sociaal vaardig gedrag omdat het

belangrijk is om soms kunnen en durven uiten op een min of meer gecontroleerde manier, is onderdeel van sociaal vaardig gedrag.

Les 4: Gedachtes die jouw gedrag kunnen beïnvloeden

Deze workshop sluit naadloos aan op workshop 3. Wederom werken de studenten met emoties. Dit keer spelen ze diverse situaties na waarna ze steeds een andere emotie kiezen om in de situatie te reageren. De studenten ervaren dat daardoor de uitkomst van de situatie volledig anders is. We leren het G-schema: gebeurtenis, gevoel, gevolg.

Les 5: Kwaliteiten presenteren in een sollicitatiegesprek

Inmiddels hebben de studenten in hun studieloopbaanlessen gesproken over talenten en kwaliteiten. In deze ImproBattle-workshop leren studenten op een persoonlijke manier hun kwaliteiten in een sollicitatiegesprek te verwerken.

Les 7: Hoe kom je over?

Status is een belangrijk instrument bij menselijke interactie. Veel conflicten kunnen vermeden worden door te spelen met je status. Ook kan het de manier waarop je jezelf presenteert positief beïnvloeden door juist een hogere of lagere status te kiezen. In deze workshop worden studenten zich bewust van de invloed van status op situaties en de manier waarop je overkomt op een ander.

Les 8: Afsluiting en feestelijke uitreiking bewijs van deelname

In deze laatste workshop is nog ruimte voor enkele oefeningen die worden herhaald. Daarna schrijven de studenten op hun eigen bewijs van deelname wat ze van de workshops hebben geleerd. Daarna worden de certificaten feestelijk uitgedeeld.

Fase C - De afsluiting en bewijs van deelname

Bij de laatste training volgt een evaluatiemoment waarbij de studenten aangeven wat ze hebben geleerd, wat ze succesvolle elementen van het programma vonden en wat ze adviseren anders te doen.

De studenten krijgen een bewijs van deelname van de trainer waarop staat aan welke vaardigheden ze hebben gewerkt. Dit kunnen ze gebruiken in hun portfolio.

Fase D - De doorstroom

In bepaalde steden (op moment van schrijven in Amsterdam, Den Haag en Gouda) is een doorstroom mogelijk vanuit de mbo-entree training naar de jaartraining. Bij deze jaartraining kunnen deelnemers gratis ImproBattle-trainingen volgen in een vrijetijdsgroep. Ze kunnen zich aanmelden via www.improbattle.nl/meedoen.

3.2 De uitvoerders

Dit programma wordt begeleid door twee personen: één trainer vanuit ImproBattle en één interne studieloopbaanbegeleider of mentor van de entreeschool. Zij vormen samen het team dat aan de slag gaat met het programma. Hierdoor heeft het programma meer effect omdat de studieloopbaanbegeleider in andere lessen kan refereren het ImproBattleprogramma.

3.2.1 De rol en kenmerken van de trainer

De trainers van Improbattle zijn als gastdocenten verantwoordelijk voor het primaire proces binnen de workshops. Zij verzorgen de voorbereiding en uitvoering van de verschillende werkvormen in de trainingssessies en begeleiden de jongeren in de ontwikkelingsgang die zij hierbij doormaken door het nagesprek te voeren.

De trainers geven zelf concrete invulling aan de workshops binnen het programma, al naar gelang het (taal)niveau en de behoefte van de studenten. De trainer werkt met wat er is en wat er op dat moment gebeurt. Natuurlijk is er een programma dat ze volgen, maar zij geven improviserend les. Dit vraagt van

trainers een grote creativiteit, flexibiliteit en een goed contact met en inzicht in de doelgroep. De trainer kan snel schakelen en heeft veel activerende oefeningen paraat.

De trainer heeft een grondige kennis van en inzicht in improvisatietheater en is een ervaren improvisatie-trainer. Bij voorkeur volgde de trainer een opleiding in sociale-maatschappelijk richting. Een ervaren ImproBattle-deelnemer kan na intensieve training en coaching via stages intern worden opgeleid tot trainer.

De trainer weet op een authentieke manier een ontspannen en open sfeer te creëren waarbij hij contact maakt met de studenten en zich kwetsbaar opstelt. De doelgroep heeft als geen ander door wanneer er een 'spelletje' wordt gespeeld en iemand niet-authentiek is. Iedere trainer zorgt op zijn eigen manier voor een leuke, veilige en positieve sfeer. De trainer is in staat aan te sluiten bij de doelgroep. Daarnaast is de trainer in staat oefeningen effectief, kort en eenvoudig uit te leggen op het taalniveau van de studenten.

Tenslotte heeft de trainer een stevige en positieve persoonlijkheid. De doelgroep kan veel weerstand bieden en is goed in staat een begeleider op een kwetsbare plek te raken. De trainers zijn in staat goed te kunnen reflecteren en observeren om op die manier zo goed mogelijk aan te sluiten bij de behoefte van de doelgroep.

3.2.2 De rol van de studieloopbaanbegeleider

Hoewel de trainer verantwoordelijk is voor de inhoud en het faciliteren van de workshop, moet de rol van de studieloopbaanbegeleider niet worden onderschat.

Studieloopbaanbegeleiders beïnvloeden met hun aanwezigheid de groepsdynamiek en kunnen het verloop van de workshops beïnvloeden. Studieloopbaanbegeleiders, fungeren als positief rolmodel in de trainingssituatie en helpen bij het vertolken van bepaalde opdrachten of spelregels die de studenten niet direct begrijpen. Tijdens de lessen spreken studenten aan op hun gedrag. Daarnaast begeleiden ze de jongeren in het proces van het aanleren van de benodigde (sociale) vaardigheden door ook buiten de bijeenkomsten aandacht te hebben voor het bevorderen van positief gedrag en te corrigeren op negatieve omgangsvormen. De regels van de school zijn hierbij ondersteunend. Zo is er een constante beïnvloeding van de deelnemers op sociale vaardigheden en krijgen zij via verschillende kanalen informatie over hoe zij zich constructief kunnen gedragen.

De studieloopbaanbegeleider hoeft daarbij van tevoren de oefeningen niet te kennen. Het is belangrijk dat de studenten zien dat een studieloopbaanbegeleider dezelfde spanning ervaart bij de oefeningen of dezelfde 'fouten' maakt als zij. Juist dát is de kracht van het programma: samen ervaren en samen doen. Daarbij mag het anders verlopen dan de verwachting was. Een positieve en open houding van studieloopbaanbegeleider draagt bij aan het succes van dit programma .

Tot slot, maar zeker niet onbelangrijk, observeert de studieloopbaanbegeleider het gedrag van de leerlingen. Op deze manier leert hij of zij de studenten op een andere manier leren kennen. Het liefst kan de studieloopbaanbegeleider aan het eind van de workshops enkele positieve punten benoemen die gezien zijn bij de leerlingen. De observaties kan de studieloopbaanbegeleider gebruiken bij de begeleiding en coaching van de student.

3.3 Randvoorwaarden voor de training

Voor een optimaal resultaat van het programma zijn de volgende randvoorwaarden van belang:

3.3.1 Workshopruimte

De workshops vinden plaats in een klaslokaal dat groot genoeg is om met de hele klas één grote cirkel van stoelen te maken. Bij voorkeur heeft het klaslokaal geen directe inblik van buiten of de gang om een zo veilig mogelijke situatie te creëren. De tafels gaan aan de kant, zodat er voldoende ruimte is voor een speelvlak. Het is niet mogelijk om in een gymzaal te werken omdat daar de akoestiek vaak niet goed is. Ook is voldoende natuurlijk lichtinval belangrijk.

Het klaslokaal is 15 minuten vóór en 15 minuten na de workshop voor de trainer toegankelijk voor op- en afbouw.

Vanwege het energieke karakter van de workshops, wordt aangeraden om in aangrenzende lokalen geen toetsen af te nemen of andere activiteiten te plannen waar stilte voor noodzakelijk is.

3.3.2 Leerlingenlijst

Om zo snel mogelijk studenten persoonlijk aan te kunnen spreken is het nodig dat de trainer voor aanvang een namenlijst met foto van de studenten ontvangt. De trainers gaan vertrouwelijk om met persoonsgegevens van studenten. We volgen daarbij de privacyprotocollen van de school.

3.3.3 Betrokkenheid school

Dit programma vraagt niet alleen om professionele vaardigheden van het team, maar ook een bijzonder grote betrokkenheid en de wens om iets te willen bereiken voor en met de studenten. Het succes van het programma is dan ook onlosmakelijk gekoppeld aan de drive, inzet en betrokkenheid van alle betrokkenen in van de school, studieloopbaanbegeleiders in het bijzonder. Dit wordt o.a. gekenmerkt door tijd te maken voor een goede intake en evaluatie tussen trainer en studieloopbaanbegeleider.

Aanvullend op het programma voor de leerlingen, is er een kick-off met studieloopbaanbegeleiders die bij de workshops aanwezig zijn. Zie daarvoor hoofdstuk 3.1 fase A.

4. ImproBattle als onderdeel van preventieve aanpak bij het terugdringen van schooluitval

4.1 Preventieve aanpak en beschermende factoren

Het NJI heeft in 2020 een overzichtsstudie gepubliceerd over schoolverzuim. Hoewel schoolverzuim en voortijdig schoolverlaten niet hetzelfde is, zijn de risicofactoren hetzelfde. Het NJI adviseert vooral in te zetten op preventieve interventies die het naar school gaan bevorderen in plaats van het weer naar school laten gaan van jongeren die al zijn uitgevallen omdat het moeilijker is om jongeren die al zijn uitgevallen opnieuw te motiveren terug naar school te gaan.⁴

Schoolverzuim of voortijdig schoolverlaten is niet met één specifiek risico-element te voorspellen, omdat het bijna altijd gaat om een complex samenspel van factoren. Deze factoren liggen in de thuissituatie, schoolkenmerken, omgevingskenmerken en de kenmerken van de jeugdige zelf.⁵

ImproBattle werkt aan beschermende factoren die volgens het NJI succesvol naar school gaan bevorderen: een zinvolle en prettige band tussen studenten onderling en hun docenten, sterke sociale vaardigheden en een groot zelfvertrouwen of geloof in eigen kunnen. Door te werken aan het sociale fundament verminderen bepaalde risicofactoren, zoals geen vrienden op school hebben, externaliserende probleemgedrag, pesten, onveilige leeromgeving en culturele verschillen op school. Bij de aanpak van ImproBattle zijn de krachten van studenten het uitgangspunt, niet hun zwaktes.

4.1.1 Groepsbinding als beschermende factor

Een belangrijke factor om de kans op schooluitval te verminderen is de relatie tussen de leerling en docent te verbeteren en meer aandacht te hebben voor diversiteitskwesaties.⁶ Binnen het programma van ImproBattle ligt de nadruk op het thema 'jij en de ander'. Alle oefeningen zijn bedoeld om de relatie tussen studenten onderling en die met hun studieloopbaanbegeleider te verbeteren. Via theaterspel, door samen te lachen tijdens de improvisaties, in de kennismakingswerkvormen en door meer over elkaars achtergronden te weten te komen.

Binnen ImproBattle is er veel ruimte om te bespreken wat sociale veiligheid is en wat pesten met iemand doet. Als een leerling het gevoel heeft dat hij erbij hoort, vermindert de kans op uitval. Leerlingen die zich buitengesloten voelen of zelfs gepest worden, missen het gevoel van elementaire veiligheid in de groep. Zij zullen in hun hoofd meer bezig zijn met eigen veiligheid dan met leren. Het is de docent die voor een klimaat moet zorgen waarbij iedereen telt. Het programma van ImproBattle is daarbij een helpende factor omdat de oefeningen de groepsdynamica blootlegt én leerlingen regelmatig in wisselende samenstelling met anderen werkt.

4.1.2 Zelfvertrouwen als beschermende factor

Een belangrijk aspect van ImproBattle is dat studenten werken aan hun zelfvertrouwen. Studenten die weten dat ze iets kunnen, én weten wat ze kunnen, vallen volgens onderzoek minder uit.

Tijdens de training worden succeservaringen gecreëerd. De trainer en studieloopbaanbegeleider geven tijdens de training steeds terug aan de studenten wat hun opvalt. Wat gaat er goed? Wat ging er beter dan de vorige keer? Op die manier krijgen studenten het vertrouwen dat zij dat zij het kunnen.

Daarnaast ontdekken studenten dat er verschillende intelligenties zijn. Studenten kunnen op verschillende manier uitblinken. Het werken met meervoudige intelligenties kan het gevoel van competentie van leerlingen versterken. Zo kan het zijn dat een leerling uitblinkt in spel, heel snel een ingewikkelde oefening snapt, goed is in het geven van feedback en complimenten of juist heel veel aandacht heeft tijdens de scènes voor een ander.

---

⁴ (Nederlands Jeugdinstituut (NJI), 2020)

⁵ (Nederlands Jeugdinstituut (NJI), 2020)

⁶ (Kearney, 2008)

Bij improvisatie is een van de belangrijkste basisregels dat je mag falen. Je leert waardevrij te werken. Dit heeft zeer veel raakvlakken de groei-mindset, uit de theorie van Carol Dweck. Persoonlijke overtuigingen van leerlingen zijn van invloed op hun gedrag op school. Studenten met een zogenoemde statische mindset zijn ervan overtuigd dat intelligentie vaststaat. Zij vermijden uitdagingen uit angst voor fouten. Bij moeilijke opdrachten geven ze snel op. Bij de ImproBattle training ligt de nadruk op het uit de wegnemen van statische-mindset-gedachten die de ontwikkeling kunnen blokkeren. De boodschap is dat intelligentie en talenten te veranderen zijn; de groei-mindset. Studenten leren dat je juist door het maken van fouten nieuwe dingen kunt leren en daardoor je kwaliteiten kunt ontwikkelen.

4.1.3 Verbetering sociale competentie en zelfcontrole als beschermende factor

Studenten met persoonlijkheidskenmerken zoals temperament, impulsiviteit, aandachtstoornissen, gebrekkige sociale vaardigheden, gebrekkige zelfcontrole en hyperactiviteit hebben een grotere kans voor voortijdig schoolverlaten.⁷

De ImproBattle training is onder andere gericht op het aanleren van zelfcontrole en sociale competentie. Dit type interventie is effectief in de aanpak van gedragsproblemen, waaronder het voorkomen van schooluitval.⁸

Verderop, in hoofdstuk 4.2.2, gaan we verder in op de aanpak van ImproBattle volgens het competentiemodel. Uitgangspunt van het competentiemodel is het leren van nieuwe praktische, cognitieve en sociale vaardigheden. Het doel is dat jongeren in staat zijn adequater te functioneren in hun omgeving. Technieken die hiervoor worden gebruikt in de jeugdhulpverlening zijn ook terug te zien in de methodiek van ImproBattle. Het gaat dan onder andere om positieve feedback op adequaat gedrag, instructie, voordoen en oefenen, maar ook corrigerende instructies naar aanleiding van inadequaat gedrag.⁹

4.2 De training

4.2.1 Improvisatietheater als middel

Hoewel de methodiek van ImproBattle gebaseerd is op principes uit het improvisatietheater, is dit expliciet geen training waarbij studenten theatervaardigheden trainen. De training is gericht op de onderliggende principes van improvisatie: verbinding, flexibiliteit en zelfvertrouwen. De regels van het improvisatiespel zijn de normen en waarden binnen de maatschappij.¹⁰

De improvisatievormen die worden gebruikt in de methodiek van ImproBattle zijn gebaseerd op de grondleggers Viola Spolin en Keith Johnstone. De werkvormen zijn ontwikkeld om heel specifieke (sociale) interacties te simuleren in een trainingssituatie.¹¹

De oefengerichte improvisatie heeft als doel de expressie vergroten, zodat de spel- en waarnemingsvaardigheden toenemen en de sociale interactie wordt vergroot. Het effect daarvan is dat deelnemers ontspannender worden en beter kunnen inspelen op elkaar. Bij ervaringsgerichte improvisatie gaat het erom deelnemers bewust te maken van bepaalde ervaringen. Het is gericht op het vergroten van de zelfreflectie. Onderwerpen zijn bijvoorbeeld omgaan met spannende situaties en het bespreekbaar maken van de positieve of negatieve effecten van gedrag. Tot slot zijn er oefeningen waarbij conflictgerichte improvisatie wordt gebruikt om te reflecteren op gedrag en hiervan te leren.

Het belangrijkste principe van improvisatie is accepteren van elkaars idee volgens het ja-en-principe waarbij een spelaanbod van speler één wordt overgenomen en verder uitgebouwd door spelers twee, waarna speler één weer wat toevoegt, enzovoort. Dit over-en-weer-principe zorgt voor een positieve samenwerking en een gezamenlijk eigenaarschap van de scène waarin elke deelnemer evenveel inbrengt.¹²

---

⁷ (Junger-Tas, 2002)

⁸ (Holter & Bruinsma, 2010)

⁹ (Noorda en co, 2014)

¹⁰ (Noorda en co, 2014)

¹¹ (Seppänen, Tiippana, Jääskeläinen, Saari, & Toivanen, 2018)

¹² (Sawyer, 2014)

Het tegenovergestelde van accepteren is blokkeren. Bij blokkeren wordt een spelaanbod van speler één bewust of onbewust genegeerd door speler twee waardoor er geen over-en-weer-principe ontstaat. Blokkeren kan in verschillende vormen zoals bijvoorbeeld onderbreken, ondermijnen, een idee van iemand belachelijk maken of non-verbaal blokkeren.¹³

Naast het ja-en-principe zijn er nog enkele andere belangrijke concepten uit het improvisatietheater die worden gebruikt in de training van ImproBattle. Studenten trainen ook hun spontaniteit (zonder planning of censureren van eigen ideeën reageren op een onvoorspelbare situatie), in-het-hier-en-nu-zijn (aandacht volledig op de ander en omgeving instellen), creatief denken, fouten durven maken en werken met lichaamstaal zoals presentatiehouding en lichaamstaal zoals het gebruik van hoge en lage status (hiërarchische verhoudingen binnen interactie).

4.2.2 Coaching vanuit het competentiemodel

ImproBattle begeleidt studenten vanuit het competentiemodel. Bij het competentiemodel gaat het erom mensen zelfstandiger en weerbaarder te maken in het hanteren van alledaagse situaties, door het uitbreiden van het vaardigheidsrepertoire. Competentievergroting heeft een motiverende werking op jongeren, omdat het zich richt op het versterken van de (potentiële) krachten i.p.v. het bespreken van de zwakten. Jongeren hebben al vaak genoeg te horen gekregen wat ze verkeerd doen en wat ze niet kunnen. Zij ervaren de competentiegerichte benadering als plezierig, omdat het prettiger is aangesproken te worden op mogelijkheden, de dingen die je al kunt en nog bij kunt leren, dan op problemen. Het is beter om te werken aan de krachten en elementen van jongeren die hun helpen om succesvol naar school te gaan, dan te kijken naar de zwaktes.¹⁴

---

¹³ (Seppänen, Tiippana, Jääskeläinen, Saari, & Toivanen, 2018)

¹⁴ (Nederlands Jeugdinstuut (NJI), 2020)

5. Praktijkervaring

Het programma ImproBattle voor mbo-entreestudenten is in de praktijk ontstaan. De eerste pilot werd gehouden in 2015 bij het Da Vinci College locatie Patersweg. Toen kwamen enkele belangrijke ervaringen boven waar daarna op is voortgeborduurd.

Samengevat: volgens de studieloopbaanbegeleiders...:

- Kan het gedrag van jongeren op een positieve manier beïnvloeden doordat ze op een acceptabele manier stoom kunnen afblazen;
- Hebben bescheiden/verlegen studenten veel aan ImproBattle omdat ze leren voor zichzelf op te komen en hun mening vormen en geven;
- Vinden de leerlingen de activerende oefeningen zoals toneel en rollenspellen het leukst;
- Geven sommige leerlingen aan dat ze door ImproBattle zijn gegroeid.
- Heeft ImproBattle een positief effect op de groepssfeer en de samenwerking tussen leerlingen;
- Is de meerwaarde van ImproBattle ook dat er geoefend kan worden met werknemersvaardigheden en sollicitatievaardigheden;

Studieloopbaanbegeleider 1

ImproBattle kan het gedrag van jongeren op een positieve manier beïnvloeden doordat ze op een acceptabele manier stoom kunnen afblazen. Ze krijgen ook een stuk omgangskunde, normen en waarde. Hoe moet je je gedragen in de maatschappij? Bescheiden/verlegen studenten hebben ook veel aan ImproBattle. Voor jezelf opkomen, je eigen mening vormen en geven. Persoonlijk heb ik hier ook veel van geleerd. Ik ga een aantal zaken zeker toepassen in mijn lessen.

Studieloopbaanbegeleider 2

Gisteren heeft mijn groep de laatste ImproBattle gehad, dit vonden zij heel erg jammer! De klas heeft een leuke tijd gehad tijdens ImproBattle!

Ik heb de lessen geëvalueerd met mijn groep. Hierbij de mening van:

- Een grote deel van de klas zou graag het hele jaar door ImproBattle willen hebben.
- De actieve oefeningen vonden zij het leukst (zoals toneel en rollenspellen).
- De leerlingen gaven aan dat ze zich zelf beter hebben leren kennen en dat ze op sommige punten gegroeid zijn.

Veel van de leerlingen verheugden zich op de ImproBattle, er werd altijd veel gelachen tijdens deze lessen. De meeste leerlingen deden heel goed mee.

De eerste lessen waren moeizaam, omdat de leerlingen elkaar niet goed genoeg kenden en omdat ze het doel van de ImproBattle niet begrepen. ImproBattle heeft een positief effect gehad op de groepssfeer en de samenwerking tussen leerlingen.

Ik zou het super vinden als we dit blijven houden (in ieder geval aan het begin van de opleiding en wellicht ook in periode 2, aan het begin van de stageperiode). In periode 2 kan het gecombineerd worden met werknemersvaardigheden.

Studieloopbaanbegeleider 3

Mijn ervaringen met de ImproBattle zijn erg positief. Zowel voor de leerlingen als voor mijzelf als docent is het fijn om te kijken met wie je nou het gehele jaar te maken gaat krijgen. Er vielen mij direct veel dingen op die ik ook heb meegenomen in mijn begeleidingsstijl bij sommige leerlingen.

De leerlingen zelf leren elkaar ook beter kennis in een niet alledaagse context. Ze raken aan de praat (zoals bijvoorbeeld door over de streep) over bepaalde zaken waar ze anders niet snel over zouden praten zoals huwelijk, pesten of kinderen. Daarnaast werd er bij mij over een stukje motivatie gesproken waarom naar school gaan belangrijk is. Verhelderd voor elkaar wat leerlingen daar doen en voor mij wat iemand drijft.

Over het algemeen kan ik stellen dat sommige leerlingen heel enthousiast meededen en aangaven het erg leuk te vinden. Andere gaven juist aan het nut er niet van in te zien en dus ook geen proactieve houding

aannamen tijdens het geheel. Bij een paar leerlingen heb ik sterk de indruk dat de groepsveiligheid ook nog niet groot genoeg was om zich zo bloot te geven. Tijdens het spel maakte de begeleider dan ook een paar opmerking die nogal hard binnenkwamen bij een specifieke student. Het is goed om studenten aan te sporen maar in zo'n vroeg stadium van de groep moet er misschien meer gelet worden op woordkeuze bij het aansporen en aanspreken van leerlingen.

Verder een super leuk initiatief. De meeste leerlingen vonden het heel leuk, en ik ook. Heb er veel aan gehad!

Studieloopbaanbegeleider 4

Hierbij mijn ervaringen/feedback op de ImproBattle lessen:

- ImproBattle in het eerste periode behouden. Je ziet hoe de leerlingen groeien in de lessen en per week meer durven te ondernemen.
- ImproBattle in het tweede periode aanbieden. De leerlingen gaan, namelijk stage lopen en krijgen met verschillende situaties te maken, waardoor ImproBattle een goede manier kan zijn om de situaties te bespreken en/of uit te beelden.
- Er moet aan het begin aan de studenten worden duidelijk gemaakt dat ImproBattle een verplicht onderdeel is. Wat mij is opgevallen dat de leerlingen die niet voor de klas wilde presenteren of geen zin hadden weg bleven of niet actief deelnamen tijdens de les. tenslotte waren er ook een aantal leerlingen die bewust te laat kwamen. Kan er geen aanwezigheidsplicht ingezet worden van 80% ?

Studieloopbaanbegeleider 5

De ImproBattle was erg geslaagd bij mij in de groep. Alle kinderen waren betrokken zelfs degene die helemaal geen Nederlands praat. De trainer was top. Erg enthousiast en prima ingespeeld op de doelgroep. Smaakt naar meer.

Ten slotte

Vragen of opmerking?

Hebt u na het lezen van deze programmabeschrijving vragen of opmerkingen over de training ImproBattle? Dan kunt u zich wenden tot Bram Martens via bram@improbattle.nl of 06 134 23 944.

ImproBattle bij mij op school

Wilt u het programma ook bij uw entreeschool of praktijkschool inkopen? Een programma van 8 lessen van 1 uur is al mogelijk vanaf € 780. Dan kunt u via info@improbattle.nl een online kennismakingsgesprek aanvragen. Een trainer neemt dan contact met u op om kennis te maken en samen te bespreken of een ImproBattle programma mogelijk is.

Literatuurlijst

- Bassant, J., & de Roos, S. (2008). *Methoden voor Sociaal-Pedagogisch Hulpverleners*. Bussum: uitgeverij Coutinho.
- Bassant, J., & Roos, S. d. (2008). *Methoden voor sociaal-pedagogisch hulpverleners*. Coutinho. Cleven. (2004).
- Ekstrand, B. (2015). What it takes to keep children in school: a research review. *Educational review*.
- Holter, N., & Bruinsma, W. (2010). *Wat werkt bij het voorkomen van voortijdig schoolverlaten?*. Utrecht: Nederlands Jeugd Instituut.
- Johnstone, K. (1990). *Impro - improvisatie en theater*. Amsterdam : International Theatre & Film Books.
- Junger-Tas, J. (2002). *Preventie van antisociaal gedrag in het onderwijs*. Den Haag: Ministerie van Justitie.
- Kearney, C. (2008). School absenteeism and school refusal behavior in youth: A contemporary. *Clinical Psychology Review*, 451-471.
- Nederlands Jeugdinstituut (NJI). (2020). *Voortijdig schoolverlaten en verzuim: aanpak en preventie*. Opgehaald van <https://www.nji.nl/nl/Kennis/Dossier/Voortijdig-schoolverlaten-en-verzuim/Aanpak-en-preventie>
- Nederlands Jeugdinstituut (NJI). (2020). *Schoolverzuim aanpakken: een wetenschappelijke onderbouwing*. Utrecht: NJI.
- Noorda en co. (2014). *De pedagogische waarde van ImproBattle*.
- Onderwijs in Cijfers*. (2020). Opgehaald van *Onderwijs in Cijfers*: www.onderwijsincijfers.nl
- Sawyer, K. (2014). Creative Teaching: Collaborative Discussion as Disciplined Improvisation. *Educational Researcher*, 12-20.
- Seppänen, S., Tiippana, K., Jääskeläinen, I., Saari, O., & Toivanen, T. (2018). Theater Improvisation Promoting Interpersonal Confidence of Student Teachers: A Controlled Intervention Study. *The European Journal of Social and Behavioural Sciences*, 2770-2788.
- Slot, N., & Spanjaard, H. (1999). *Competentievergroting in de residentiële jeugdzorg*. Baarn: HBuitgevers.
- Steeg, v., & Ebbing. (2016). *Voortijdig schoolverlaten in Nederland: omvang, beleid en resultaten*. Den Haag: Centraal Planbureau.
- Vinckx, K. (2020). *Voor het diploma de school uit*. Expertisecentrum Beroepsonderwijs (ECBO).

